

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

LITVAKŲ DAILĖS TRADICIJŲ TĘSIMAS INTYMIOJE ADOMO JACOVSKIO TAPYBINĖJE POETIKOJE

The Development of Livak's Fine Arts Traditions
in the Intimate Poetics of Adomas Jacovskis

SUMMARY

The author of the article discusses the metaphysical and expressionistic peculiarities of Adomas Jacovskis's mature painting, germane to Augustinas Savickas painting. He pays special attention to the Litvak's painting traditions, motives, the artistic forms of expression and inquires in details Jacovskis's stage designs. The author highlights the causes of tragic and dramatic tunes in the works of the painter, considers their stylistic transformations during the main stages of the painter's development, analyzes the systems of his constructs, the peculiarities of his plastic language and the contribution to the Lithuanian Jews (Litvaks) fine arts.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariamas vieno intelektualiausių dabartinių Lietuvos litvakų dailininkų Adomo Jacovskio tapybos savitumas. Jame analizuojamos brandžioje dailininko kūryboje įsivyravusių personažų ištakos, sąsajos su Augustinu Savicku, ekspresionistine ir metafizine tapyba. Ypatingas dėmesys skiriamas ryšių su litvakų tapybos tradicijomis tyrinėjimui, sąsajų su jos personažais, motyvais ir meninės išraiškos priemonėmis atskleidimui. Detaliai tyrinėjamas ilgamečio darbo scenografijos srityje poveikis Jacovskio tapybos koncepcijai, išryškinamos tragiškų ir dramatiškų motyvų įsivyravimo dailininko kūryboje gelminės priežastys, įvairiais aspektais aptiriamos jo tapybos stilistinės metamorfozės, pagrindiniai evoliucijos tarpsniai, būdingiausi personažai, pamėgti motyvai, vaizdinių sistemos, plastinės kalbos savitumas ir šio savito litvakų dailininko įnašas į dabartinės Lietuvos tapybos raidą.

RAKTAŽODŽIAI: Adomas Jacovskis, litvakai, tapyba, Lietuvos dailė, bibliniai personažai, žydų kultūros tradicija.

KEY WORDS: Adomas Jacovskis, Litvaks, painting, Lithuanian fine arts, Biblical characters, Jewish cultural tradition.

ĮVADAS

Dabartiniame Lietuvos tapybos kraštovaizdyje Adomas Jacovskis yra neįprastas dailininkas, kuris iškirto savo hermetišką nišą ir suformavo individualų, į niekieno kito nepanašų tapybos stilių. Noras išsiskirti, būti nepanašiam į kitus persmelkia šios intravertiškos asmenybės kūriniais. Iš tikrųjų tai vienas slėpiningiausių savo ištakomis ir kitomis gaivinančiomis jo kūrybą versemėmis dabartinis mūsų tapytojas; intelektualus, gilus, aiškiai centruotas į vidinio pasaulio išraišką. Jo paveiksluose sklaidžiasi intymus dramatiškumas, žmogiškos būties tragizmas, atsigręžimas į vidinius išgyvenimus. Drobėse ryškėja savitas tapybos uždavinių, personažų, žmogaus kūno topologijos, formos, kompozicijos, dekoratyvios spalvos, jautrios linijos svarbos suvokimas. Formalūs plastiniai tapybos aspektai čia pajungiami kūrimui individualios pasaulio vizijos, kuri tęsia didingas litvakų modernios dailės tradicijas. Tapydamas Jacovskis tarsi siekia išsivaduoti iš skaudžios patirties, patirtų psichologinių nuoskaudų, dramatiškų išgyvenimų, kurie išsilieja drobėse. Jo paveikslai prisodrinti deformacijų, jie drąsiai laužo lietuvių tautinės tapybos dailėje nusistovėjusias estetiškumo, grožio, harmonijos sampratas. Nepaisydamas mūsų dailę periodiškai užplūstančių trumpalaikių madingų srovių blykstelėjimų, nesizvalgydamas į šalis jis tikslingai juda į priekį pasirinktu individualiu keliu į aukštesnį meistriškumo ir kūrybinės brandos lygį, siekdamas savo drobėse idėjos ir plastinės formos vienovės.

Liūdesio ir melancholijos motyvų prisodrintuose dabartinei Lietuvos dai-

lei neįprastuose, daug autoportreto bruožų turinčiuose Jacovskio personažuose, motyvuose, juos lydinčiuose vaizdinių sistemose atgimsta primirštos didingos prieškarinio litvakų dailės tradicijos, paverčiančios ekspresionizmą tarsi tautiniu modernios pasaulietinės litvakų dailės stiliumi. *Tradicija jam tapo svarbiu autentiškos kūrybos orientyru. Tradicija yra tai, kas perduodama. Jos esmė nekinta nuolat slenkant laikui. Tai visų permainų permaina – nekintanti savo amžinu kintamumu. Tai gaivus autentiškų vertybių šaltinis, nuolatos maitinantis gyvybingas kultūros ir meno lašteles. Tradicija kartu yra praeities kultūros ir meno vertybių, simbolių refleksijos būdas dabartyje.* Šis kuklus, giliai mąstantis dailininkas, suvokęs tradicijos tautos svarbą, neprievartauja savęs, kuria tai, kas siejasi su amžinybe ir jaudina jį patį.

Išorinis Jacovskio kūrybinio stiliaus lakoniškumas yra apgaulingas, jis atsiranda kaip rezultatas ilgų apmąstymų, tradicijos, novacijų ir daugybės skirtingų stiliaus elementų reiklios sintezės, iš kurios išsirutulioja santūrus vidinis tapinių dramatismas. Kita vertus, nepaisant literatūrinio ir poetinio prado deklaratyvaus neigimo, Jacovskio tapiniams svarbus yra subtiliai užšifruotas metaforinis mąstymas, įvairios potekstės, polinkis į dramaturgiją, žaidimas kaukėmis, simboliais, subtilios estetinės užuominos, intensyvios spalvos fono ir neužpildyto paveikslo ploto emocinės poveikio galios suvokėjui sumanus panaudojimas. Tarsi iš pašamonės gelmių plaukia Senojo Testamento personažų, motyvų, siužetų vidinis dramatiškumas, simbo-

liškumas, taip pat apeliacijos į sudėtingą asociacijų pasaulį. Jis hipnotizuoja, kviečia giliau įsitraukti į suvokimo procesą, įsiskaityti, iššifruoti paveiksluose pasakojamą istoriją, kuri lieka neišsakyta ir apie kurią užsimenama subtiliomis estetinėmis užuominomis.

Dailininkui būdingas kritinis mąstymas, reiklumas sau, suvokimas, kad autentiško meno atsiradimas neįmanomas be kūrybinių kančių, eksperimentų, naujų kūrybos kelių, plastinių išraiškos formų ieškojimų, vadinasi, ir neišvengiamų nesėkmių, kurias šis išmintingas kūrėjas

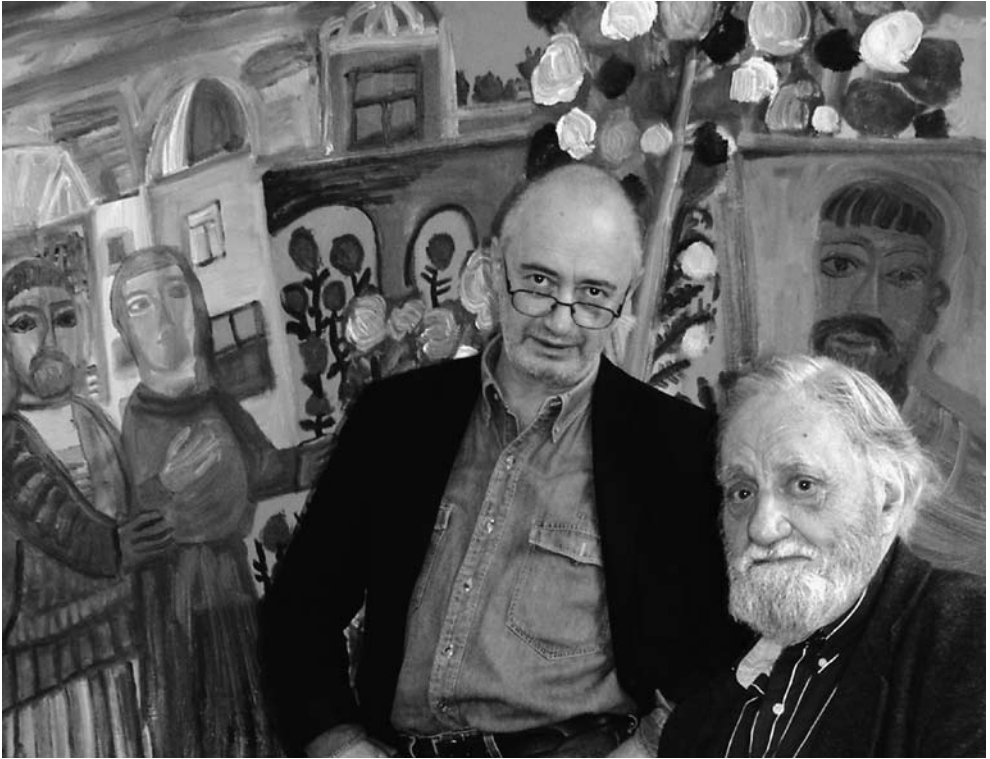
išsamiai analizuoja ir daro išvadas. Apertariant meninės kūrybos procesų problemas ryškėja kai kurie esminiai skirtumai tarp dviejų pagrindinių Jacovskio kūrybinės veiklos sričių – tapybos ir scenografijos. Dailininkas prisipažįsta, kad po ilgų pauzių nepaprastai sunku visavertiškai sugrįžti prie tapybos, kurioje itin svarbus nuoseklus ir sistemingas darbas. Tačiau būtent tapybą jis laiko svarbiausia savo individualios kūrybinės saviraiškos sritimi, vadina ją atsakingu „pragarišku darbu“, reikalaujančiu iš kūrėjo analitinės galios ir apmąstymų.

SANTYKIAI SU MOKYTOJ AIS IR ĮTAKOS

Kartais gali susidaryti apgaulingas įspūdis, kad Jacovskio kelias į dailės pasaulį yra tiesus kaip iš lanko į taikinį paleistos strėlės. Tačiau tikrovėje viskas sudėtingiau, nes tai padarins daugybės sėkmingai susiklosčiusių aplinkybių, atkaklaus, daug metų trukusio, kitiems dažnai neregimo darbo su savimi ir neklusniomis meno formomis, linijomis, spalvomis. Tiesa, pirmus svarbius postūmius dailei jis gauna šeimoje. Meniškos prigimties tėvas dar prieškario metais privačiai mokosi tapybos subtilybių vadovaujamas žinomo litvakų dailininko Zalės Bekerio, tačiau, neįgyvendinęs savo svajų, kaip dažnai būna gyvenime, vos ne už rankos į dailės mokyklą paeiliui nuveda visus tris savo vaikus. Iš jos Adomas veržiasi į Vilniaus dailės institutą, kuriame gyvenimas suveda su Augustinu Savicku. Šio asmenyje dera didis tapybos meistras, įžvalgus dailėtyrininkas ir pedagogas. Apie sąlytį su šia monumentalčiausia pastarųjų keturių dešimtmečių lietuvių ir litvakų dailės figūra Jacovskis rašo: „Ta-

pybos mokiausi pas neprilygstamąjį Augustiną Savicką, bet tik metus. Tuometinė instituto valdžia jį atleido... Kai maestro įžengdavo į studiją (o tai būdavo ne taip jau dažnai, per savaitę kartą, o gal ir dar rečiau), mums būdavo tiesiog šventė. Jis atnešdavo kažkokią ypatingą atmosferą ir neapčiuopiamą laisvės pojūtį... ir visada keletą lyg lengvai numestų prancūziškų frazių. Komentuodavo nedaug ir aiškino nedaug, bet man to užteko. Daug svarbesnis buvo bendravimas su juo. Šiltas *aisbergas*.“¹

Nors tiesioginis bendravimas su Savicku studijų metu yra neilgalaikis, tačiau jis neakivaizdžiai tęsiasi ir vėliau, kadangi kas penkeri metai rengiamos šio mūsų modernios tapybos patriarcho grandiozinės personalinės parodos veikia Jacovskio požiūrius į pamatines, ypač kompozicines ir plastines, tapybos problemas. Savicką jis pagrįstai vadina „pagrindiniu savo tiesioginiu mokytoju“. Iš tikrųjų iš Savicko tapyboje nubrėžtų gairių plaukia Jacovskio neafišuojamas tautinis anga-

Adomas Jacovskis su Augustinu Savicku 2004. *Natalijos Matonienės nuotr.*

žuotumas, sąsajų su žydų ir litvakų dailės tradicijomis svarbos suvokimas, dėmesys autoportreto bruožų turinčiam teminiam paveikslui, ekspresyviai dramatiškumui, tapymo manieros lakoniškumas, reiklumas idėinei ir plastinei paveikslų pusei. Šių, mokinio sąmonėje savitai „persilaužusių“ įtakų pėdsakus regime subrendusio Jacovskio paveiksluose. Jie, kaip ir mokytojo paveikslai, išsiskiria vidiniu dramatismu, tragiška pasaulėjauta, dėmesiu kompozicijos problemoms, konkrečioms žmogaus kūno dalims (ypač galvoms ir rankoms), potraukiu prie monumentalumo, ryškiomis dekoratyviomis spalvomis, elegiškomis, vidinės rimties kupinomis nuotaikomis.

Savicko suteikti postūmiai Jacovskio tapyboje jungiasi su iš ankstesnės litvakų

dailės tradicijos ir Vakarų modernistinės dailės pasisemtais įvaizdžiais, motyvais, įvairiais stilistinės saviraiškos priemonių ieškojimais. Atsekti tikrąsias Jacovskio *tapybinės koncepcijos* (tai svarbi sąvoka analizuojant šio dailininko-mąstytojo kūrybą) ištakas sudėtingas uždavinys, kadangi menininkas vengia jas afišuoti ir tik probėgšmais užsimina apie jį dominavusius ir galimai paveikusius tapytojus.

Ankstyvuosiuose tapiniuose galime pastebėti sąsajas su Rembrandto, Edvardo Munko, Maxo Beckmanno, Carlo Hofferio ir ypač Georges Rouault kūriniais. Kalbant apie metafizinės tapybos tradiciją, tikriausiai pirmiausia reikėtų prisiminti ne šios krypties pradininką Giorgio di Chirico, o Carlo Carra. Tačiau už iškart į akis krentančių modernistinės stilistikos

bruožų atpažįstame ir kitas, giliau paslėptas judaistinio misticizmo simbolikos apraiškas. Jam, kaip ir Soutine'ui, svarbesnė estetiinė vertybė yra ne praeities grožio idealų simuliacija, o dramatiškos egzistencijos, žmogaus būties tragizmo, žmogiškos egzistencijos disharmonijos perteikimas. Iš čia kyla dailininko išskirtinis dėmesys iš civilizacijos istorijos pasisemtiems žmogaus būties tragizmą simbolizuojantiems neherojiškiems herojams ir personažams.

Vadinasi, pagrindinis ir svarbiausias įtakos srautas sieja Jacovskį su žydu ir litvakų pasaulietinės tapybos tradicija, pirmiausia su Marcu Chagallu, Amedeo Modigliani, Chaimu Soutine'u, Moiše Kislingu, Maxu Bandu, Lasaru Segallu, Zale Bekeriu ir kitais modernistinės tapybos meistras. Litvakai į rafinuotą Paryžiaus dailės pasaulį socialinio ir kultūrinio Prancūzijos gyvenimo liberalėjimo sąlygomis atsineša su savimi atgimstančios žydu pasaulietinės savimonės spalvas, simbolius, įvaizdžius, prancūzams nepažįstamas Europos paribių kasdienio gyvenimo realijas. Chagallas iš savo gimtinės gabena supoetintą chasidų gyvenimo pasaulį, Soutine'as – kupiną dramatiško nusivylimo ir tragizmo pasaulėjautą, jo jaunystės bičiuliai, garsiosios Vilniaus piešimo mokyklos auklėtiniai Michelis Kikoine'as, Pinkhus Krémègne'as, Emmanuelis Mané-Katzas – kiek harmoningesnį pasaulio suvokimą.

Iš čia kyla gelminis Jacovskio ryšys su galinga senovės žydu kultūros istorijos, mitologijos, rašto kultūros tradicija, pranašų pasauliu. Čia užšifruotų simbolių ir motyvų kalba atgimsta tragiška žydu tautos istorija: vergovė Egipte, klajonės per dykumą, šventyklos sugriovi-

mas, sakralios Jeruzalės erdvės praradimas, tragiška tremties lemtis, klajonės per Magribą į Ispaniją, Vakarų Europos šalis, nauji trėmimai, judėjimas į LDK kultūros erdvę, litvakų egzistencijos problemos „sėslumo zonoje“, pogromų bangos ir, galiausiai, tragiška Šoa patirtis. Ilgainiui besiskverbiantis į tradicijos gelmes Jacovskio drobėse pirmiausia išsivirauja lietuvių autorių tapiniams nebūdingos intensyvios mėlynos, geltonos, raudonos spalvos fonų erdvės, kuriose skleidžiasi Senojo Testamento laikų herojus primenantys žmonių figūrų siluetai, sąlygiški personažų tipai, veidai. Su tragiškumo ir vidinės įtampos kupinu litvakų ekspresionizmu Jacovskį sieja melancholija, liūdesys, skausmas, ypatingas kalbėjimo intymumas ir santūrumas, sąmoningas atsiribojimas nuo lėkštų efektų, kalbėjimas imlių simbolių, metaforų, pabrėžtinai ramia jautriausių tonų, pustonių, estetinių užuominų, neišsakymų kalba. Visos jo tapomų personažų ir herojų dramos vyksta asmenybės viduje: tai kenčiantis, ieškantis savo egzistencinės tiesos, vietos susvetimėjusiam pasaulyje paklydęs ir nevirtį jaučiantis žmogus.

Nors vieno interviu metu paklaustas apie tikėjimo reikšmę savo kūrybai Jacovskis atsako: „Man tai neturi įtakos. Esu netikintis žmogus, *nepraktikuojantis ateistas* – su Dievu nekovoju, tiesiog nežinau, bendrauju su Juo be tarpininkų... Bet religija domiuosi“², tačiau tikrovėje religinė pasaulėjauta jo brandžiai, po 1988 m. galingai išsiskleidusiai kūrybai turi neabejotiną poveikį. Tai liudija ir atsiskumimas į religinės pasaulėjautos giliai persmelktų dailininkų Rembrandto, Rouault ir Chagallo kūrybą. Tik Jacovs-

kie pasaulėjautoje ir tapiniuose sąvoka „tikėjimas“ įgauna kitus atspalvius ir konotacijas. Iš čia plaukia giliai įsisąmoninta ištikimybė tai kultūros tradicijai, iš kurios jis išauga ir kurią be jokio išorinio patoso, kaip iš tikrųjų giliai tikintis neišsenkančios ir nuolat atsinaujinančios tradicijos galia kūrėjas, nuosekliai tęsia. Todėl „posūkis“ į gelminius žydų kultūros tradicijos sluoksnius atveria jam visai kitas pasaulio suvokimo erdves. Tūkstantmetės žydų ir iš jos išplaukiančios su Lietuvos žeme ir neatsiejamai su LDK kultūrine erdve susijusios litvakų dailės tradicijos padeda giliau pažvelgti į žmogiškos būties prasmę, pagrindines kūrybos ir kasdienio gyvenimo problemas.

Permetęs akimis Jacovskio kūrybai skirtus tekstus nustebau, kad iki šiol niekas išsamiau neprisilietė prie šios pagrindinės jo mitopoetinių pasaulio suvokimą styguojančios versmės, tų turtingų gelminių hebrajiškos civilizacijos ir litva-

kų ekspresionistinės dailės tradicijos klotų; jautriausių idėjų ir su jomis susijusių plastinių formos, spalvos, erdvės architektonikos registų, kurie lemia šio dailininko pamėgtų personažų, motyvų ir vaizdinių sistemos savitumą. Net iš Gražinos Kliaugienės, su Algiu Uždavičiumi išvalgumu konkuruojančios mūsų dailės kritikės, dėmesio lauko iškrito ši svarbiausia Jacovskio kūrybą maitinusi linija. Palikdama nuošalyje šias svarbias Jacovskio kūrybos stiliaus ištakų problemas, ji daugiau dėmesio skiria dailininko personažams. „Adomas, – rašo Kliaugienė, – man regis, yra personažo, ir ne šiaip, o vieno personažo dailininkas. Dažniausiai centre jis komponuoja vieną charakteringą figūrą, kuri yra ir tema, ir siužetas, ir nuotaika, kitaip tariant, peizažas – simbolis [...]. Jo personažas – paveikslas, modus vivendi. Bet kad jis toks taptų, reikalinga didžiulė koncentracija – ir plastinė, ir dvasinė.“³

KŪRYBINIO STILIAUS METAMORFOZĖS

Dailininko kelias į savito stiliaus tapsmą skleidžiasi nuosekliai, žingsnis po žingsnio apčiuopiant ir suvirškinant dvasiškai artimiausias temas, motyvus, kuriant savitą, su daugybe istorinių potekstų, mitopoetinės tapybos koncepciją. Jo drobėse skleidžiasi savitas personažų pasaulis, kurio perteikime regime šalia aptartos žydų kultūros tradicijos ir ekspresionistinės bei metafizinės tapybos stilistikos elementų simbiozė. Minkštu, kartais išplautų linijų kontūriniu piešiniu sukurtus elegiškus personažus, juos supančią slėpiną, sustingusią laike erdvę perteikia pabrėžtinai minimalistinės dailininko pasirinktos plonasluoksnės tapy-

bos meninės išraiškos priemonės. „Man atrodo, kad tapau vis tą patį paveikslą, nors anksčiau tapiau tik portretus, o dabar tik figūras arba tiesiog rankas ir galvas... Keičiuosi lėtai, palaipsniui, bet įžiūriu tam tikrus lūžius. Nežinau, ar tai mato kiti.“⁴ Šis kelias į savito stiliaus įtvirtinimą eina per atsisakymą daugybės antrinių detalių, siekiant kuo labiau apibendrinti kuriamus personažus.

Ankstyvasis dailininko tapybinės evoliucijos tarpsnis pirmiausia siejasi su artimų žmonių portretais. Kai kurie ankstyvieji paveikslai, kaip „Berniukas aprišta gerkle“ (1977), „Marius su popierine kepure“ (1981), primena Maxo Bando

vaikų portretus, kurie, tiesa, yra kiek šiltesni savo dvasia. Tačiau netrukus jo kūrinuose „Rytietiškas motyvas“ (1984), „Autoportretas“ (1984), „Profilis naktį“ (1987) stiprėja sąlygiškumas ir schemiškumas, kuris kartu su ekspresyviais stilistiniais bruožais, vienatvės, susvetimėjimo, keista sutingusio laiko atmosfera primena labai skirtingų savo estetinėmis nuostatomis metafizinės tapybos šalininkų ir ankstyvųjų vokiečių ekspresionistų bei Segallo emocionalius paveikslus.

Susitelkdamas į konkretaus paveikslų idėjas ir plastinės formos sąveikos galimybes, Jacovskis siekia maksimalaus temos, motyvo, kompozicinio, spalvinio ir plastinės formos išbaigtumo. Čia skleidžiasi sintetinis mąstymas. Jam neabejotinai darė poveikį ilgamečio scenografo darbo patirtis, kuri išlavina kompozicijos jausmą, visumos regėjimą, stiliaus glaudumą, sugebėjimą atsiriboti nuo daugybės neesminių detalių. Ilgametis darbas scenografijos srityje išplėtoja Jacovskio architektūrinį erdvių struktūrų santykių ir kompozicijos problemų svarbos suvokimą, padeda kitaip pažvelgti ir į skulptūrinės formos medžiagiškumą, medžiagų kultūros teikiamas meninės išraiškos galimybes. Tai padeda Jacovskiui savo tapiniuose susieti skirtingų menų teikiamas meninės raiškos galimybes; plėtoja sugebėjimą kurti daugiasluoksnius, skirtingas asociacijas keliančius didžios simbolinės prasmės kupinus

įvaizdžius ir personažus. Jo tapybos koncepcijai būdinga savita grožio ir „disharmoningos harmonijos“ samprata, kuriai svetimas išorinis grožis. Iš tikrųjų autentiškas, paprastumo poetika dvelkiantis grožis ne iškart krinta į akis, o reikalauja iš suvokėjo aktyvių pastangų, kadangi tai kitoks – gilesnis, slėpingas, užšifruotas vidinis grožis, kuriuo atsiskleidžia kitokių, mums mažiau pažįstamų, iš Artimųjų Rytų civilizacinės erdvės, kraštovaizdžio, spalvų išplaukiančių istorinių siužetų ir motyvų tapybinės interpretacijos. Jo personažai ateina iš kitos kultūros tradicijos, tolimų erdvės ir laiko požiūriu, pirmą kartą archajiškų senovės žydų rašytinės ir mitopoetinės tradicijos sluoksnių. Jie neretai dvelkia mistika, čia pamatinės etinės sąvokos dar nėra devalvuotos modernaus reliatyvizmo ir veikia kitokie socialinių santykių dėsniai. Skausmas – liūdesys – melancholija yra pagrindinės Jacovskio kuriamo mitopoetinio pasaulio emocinės intonacijos, kurių sklaidą regime jo vaizduojamose išraiškingose personažų figūrose ir rankų judesiuose. Geriausios dailininko drobės išsiskiria dramatiškumu, turinčiu stiprų emocinį krūvį su intymių egzistencinių išgyvenimų pėdsakais. Tapyba čia susipina su dramatiško vyksmo elementais ir perima kai kuriuos su pamatinėmis žmogaus būties problemomis susijusius, plastine kalba perteikiamus emocinius išgyvenimus.

ŽYDŲ KULTŪROS TRADICIJOS PĖDSAKAI

Tikriausiai natūralu, kad kokybiškai naujas Jacovskio tapybinės evoliucijos tarpsnis tiesiogiai susijęs su Lietuvos tautų kultūrinio atgimimo laikotarpiu.

Tada dailininkas atviriau žvelgia į senovės žydų mitologijos, religijos ir kultūros tradiciją, pradeda aktyviau eksploatuoti neišsemiamas jos temų, personažų, mo-

tyvų meninės išraiškos galimybes. Geriausi brandos tarpsnio Jacovskio tapybos kūriniai, juose vyraujantys personažai, tipažai, motyvai, vaizdiniai, koloritas yra glaudžiai susiję su daugiasluoksne žydų tautos, o lokaliau žvelgiant – su litvakų modernistinės pasaulietinės tapybos tradicija. Šis nedemonstruojamas, tačiau viską persmelkiantis, neretai subtiliai užšifruotas vidinis ryšys su žydų tautos tradicinių meninių vaizdinių sistemomis yra, mano akimis žvelgiant, stipriausias tarp dabartinių Lietuvos litvakų dailininkų.

Nors Jacovskio paveiksluose dažniausiai nėra akivaizdžių mums gerai pažįstamų, iš civilizacijos istorijos pasisemtų hebrajiškos kultūros tradicijos simbolių, ženklų, „citatų“, vaizduojami personažai, motyvai nėra tiesmukiškais pavadinimais „pririšti“ prie konkrečios Artimųjų Rytų civilizacinio pasaulio erdvės ar Senajame Testamente aprašytų įvykių, tačiau ryšys su dramatiška žydų tautos istorija jaučiamas. Įdėmiau žvelgdami į virtinę dailininko kuriamų personažų, prie jų besiglaudžiančius motyvus, nejučia apčiuopiame amžinų, chrestomatinių žmogaus būties temų plėtros giją, kuri susieja atskirus paveikslus į vieną epinę klajojančios ir ieškančios savo pažadėtotos žemės žydų tautos istoriją. Ši teiginį patvirtina ir iš dailininko pasamones gelmių kylanti ir kartojama didžios simbolinės prasmės kupina frazė: „nuolatos tapau tą patį paveikslą“.

Ji pirmiausia apnuogina giliausias, jau kelis dešimtmečius šio iškiliausio po Savicko Lietuvoje gyvenančio litvakų dailininko kūrybą maitinančias pagrindines versmes. Jacovskis vengia garsiai kalbėti apie tai, kas jį jaudina dėl įgimto santūru-

mo. Kita vertus, šias jo kūrybos ištakas maskuoja ir dailininko sąmoningai pasirenkami abstraktūs, į amžinų žmogaus būties temų apibendrinimą linkstantys paveikslų pavadinimai. Tačiau sunku paneigti, kad jo paveiksluose išnyrančioje personažų, tipažų, vaizdinių galerijoje išprususiam suvokėjui atsiveria didinga žydų tautos kultūros istorija, mitai, didieji sakraliniai tekstai, žilos senovės pranašai, valdovai ir kiti iš Senojo Testamento ateinantys herojai. Neatsiejama šios žydų kultūros istorijos dalis yra ir dramatiška, liūdesio ir melancholijos spalvomis nuspalvinta tragiška litvakų istorija, su kuria dailininką sieja jo giminės, artimų žmonių neseniai išgyventi sukrėtimai, psichologinės traumos. Šios istorijos pėdsakai savita meninių vaizdinių ir poetinių metaforų, simbolių, estetinių užuominų, neišsakymų kalba atsispindi jo kuriamų personažų ir vaizdinių sistemose, kuriose istorija ir dabartis susipina į vientisą mitopoetinio pasakojimo audinį prarastojo rojaus tema. Savo tapiniuose Jacovskis, meistriškai pasitelkdamas subtilias užuominas, atgaivina chrestomatinius žydų kultūros istorijos puslapius su nuolatos persekiojamų ir iš įvairių kraštų tremiamų žydų klajonių motyvais.

Lietuvos tautų kultūrinio atgimimo laikotarpiu vienas po kito pradeda skleisti plastinės formos požiūriu brandžiausi Jacovskio kūriniai, kuriuose, be žydų ir litvakų dailininkų įtakos, jaučiamas stiprus Rouault bibliinių motyvų interpretacijos poveikis. Tai pirmiausia „Karaliaus profilis“ (1988), „Paukštis“ (1989), „Raudonas profilis mėlyname fone“ (1989), „Tėvas ir sūnus“ (1989), „Veidas-Kaukė“ (1990), „Malda“ (1990), „Keliautojas I–III“ (1990, 1992, 1993). Tarp šių su

istorinėmis reminiscencijomis susijusių paveikslų įsibrauna ir savita šagališkų hasidiškų motyvų reinterpretacija „Pasimatymas“ (1989). Tačiau, kitaip nei Chagallas ar kitas jam dvasiškai artimas didis litvakų dailininkas Theo Tobiasséas, jo paveiksluose neregime žėrinčios spalvų magijos. Dailininkas savo idėjas plėtoja tamsia kelių spalvų ir atspalvių gama, dažniausiai, kaip ir savo scenografijose, tamsiame fone.

Minėtų tapinių slėpinę poetiką vaisingai papildo kita puikių apibendrintų melsvo fono paveikslų serija: „Du profiliai“ (1992), „Giesmė“ (1992), „Abejojantis paukštis“ (1992), „Verkiantis karalius“ (1992). Tai ryškiausio sąmonės nušvitimo ir ypatingos meninės brandos metai, kuomet idėja, spalva, forma pasiekia anksčiau nepasiekiamą harmonijos

lygmenį. Šių užkariavimų pėdsakai regimi ir vėliau sukurtame paveiksle „Raudonas profilis raudoname fone“ (1994), „Tibetas“ (1995–1996), „Septyni“ (1996), „Eilėraštis prieš miegą“ (1997), „Vandennešys“ (2001), „Keliautojas. Orient“ (2005). Žilos senovės valdovai, pranašai, keliautojai, jojantys asiliuku, vandennešys – šie gerai mums pažįstami iš bibliinių tekstų motyvai atgimsta Jacovskio kūrinuose. Vėliau sukurtame šias temas plėtojančiame darbe „Keliautojas. Orient“ (2005) regime Artimųjų Rytų regionui būdingus klajonių didžiulėse erdvėse ir didžios metafizinės prasmės kupinus Kelio motyvus, kurie veda ne tik į gilesnį įvairaus savo spalvomis mus supančio pasaulio pažinimą, tačiau ir periodiškai suteikia galimybę SUSTOTI ir giliau pažvelgti į save, į savo vidinį pasaulį.

ĮVAIRIŲ MŪZŲ POLILOGAS DAILININKO TAPINIUOSE

Jacovskio brandžios tapybos savitumui daro įtaką ne tik mokytojai, aptartos tuometinės vaizduojamosios dailės raidos tendencijos, bendravimas su įvairių profesijų ir interesų žmonėmis, bet ir nuolatinis ilgametis balansavimas tarp darbo tapybos ir scenografijos srityse. Nors, tiesą sakant, prie šių dviejų pagrindinių meninės saviraiškos formų vertėtų pridurti ir trečią, menkiau išplėtotą – skulptūrą. Tai liudija garsioji Jacovskio pirmiausia scenografijai, o vėliau ir Europos parkui perkurta iš metalo „Galva“. Ji ir kai kurie kiti scenografijose panaudoti skulptūriniai artefaktai liudija apie neabejotiną Jacovskio skulptoriaus talentą, nes jis subtiliai valdo apimtinės formos ir išsiskiria aukštu medžiagų kultūros jausmu. Minėtoje skulptūroje galime

įžvelgti sąsajas su Raulio Hausmanno „Techninė galva“ (1919–1920), Giacometti „Monumentali galva“ (1960), paskirais Cesaro šeštojo ir septintojo dešimtmečio bei kitų skulptorių kūriniais. Iš darbo įvairiose kūrybinės raiškos srityse išplaukiantis akies, spalvos, formos, silueto, ritmo, meninės klausos, apimtinės formos derinimas meninės kūrybos procese suminkština ir koreguoja įvairius stilistinius perlenkimus, verčia Jacovskį atsakingai žvelgti į tapybai svarbias kompozicijos, kolorito, meninių vaizdinių sistemos vientisumo problemas, kurios gimdo savitą jo meno vaizdinių pasaulį. „Kūryboje, – teigia dailininkas, – daug neapčiuopiamų dalykų.“⁵

Kuriant kelių mūzų tarpinėje erdvėje, visos jos veikia viena kitą. Scenografija

daro įtaką Jacovskio polinkiui į lakoniškas meninės išraiškos priemones, vaizdinių sąlygiškumą, apibendrinimą, prislopintas spalvas, vaizduojamų personažų ar žmogaus kūno detalių (galvų, rankų) rūpestingą komponavimą vienos vyraujančios spalvos erdvėje. Dailininko kuriamų personažų traktavime yra panašumų su metafizinės tapybos estetika, kurioje vyrauja sustingęs „anapusinis“ mįslingumo kupinas LAIKAS ir keista mistinio paslaptlingumo kupina ATMO-SFERA. Kita vertus, dailininko kelyje į brandą regimas laipsniškas „išsigryninimas“ nuo antrinių detalių ir išorinio balasto, kuris tiesiogiai siejasi su stiprėjančiu analitiniu mąstymu ir augančiu estetiniu reiklumu pasirenkant personažus, motyvus, kryptingai tobulinant savo tapybinių plastinę kalbą. Siekiant didesnio vaizdinių, formos ir kolorito sistemos išbaigtumo jo kūriniuose stiprėja ilgamečio darbo teatre kauptas dramatinis užtaisas, išskirtinis dėmesys savo vizualinio pasakojimo kulminaciniams momentams. Iš čia plaukia jo tapybos psichologiskumas, intymaus dialogo su išprususiu savo kūrinių suvokėju ieškojimas. Šie užšifruoti, su daugybę filosofinių potekstų, užuominų paveikslai iš tikrųjų reikalauja ypatingos psichologinės nuostatos, kryptingo dėmesio sutelktumo.

Kita vertus, Jacovskio kompoziciniuose sprendimuose pirmiausia išryškunami dramatinį užtaisą turintys personažai, motyvai, kurie išnyra teatralizuotuose figūrų, rankų judesiuose. Kontrastinguose šviesių ir tamsių spalvų santykiuose jo drobėse taip pat skleidžiasi ilgamečio scenografo darbo patirties netiesioginis poveikis. Kita vertus, bendravimas su mažliais ir talentingais režisieriais įvai-

riuose teatruose taip pat nepraeina be pėdsakų, formuoja gilesnį požiūrį į universalius pamatinius meno principus, padeda geriau suvokti glaustos ir aiškiai artikuliuotos ir struktūruotos stilistikos svarbą. Esminis skirtumas tarp scenografijos ir tapybos srityje dirbančio dailininko tas, kad pirmasis negali rinktis temų, kurių siužetines raidos linijas pirmiausia diktuoja pjesių, operų autoriai, tačiau jis scenografijoje gali laisviau perteikti nuotaikas, atmosferas. Vis dėlto tapybos meno specifika ir pagrindinės darbo priemonės (teptukas, ant rėmo užtempta drobė, dažai) yra kitokios, todėl ir sąveikos su kitų meno rūšių meninės raiškos galimybėmis yra ribotesnės. Tačiau tapyba atveria kitas kūrybinės vaizduotės ir fantazijos raiškos galimybes.

Jacovskio požiūryje į tapomus motyvus išlieka daug teatriniam menui būdingų bruožų, pirmiausia pirmą pradžią sakralinė ir maginė kiekvieno tikro meno prigimtis ir polinkis plėtoti siužetus su dramaturginiais elementais. Jo paveiksluose vaizduojamus objektus supanti aplinka išsaugo daug teatrališkumo bruožų, kadangi tapomi motyvai skleidžiasi tarsi blausių prožektorių prietemos aplinkoje nušviestose scenose, jų fonai primena sodrias ir apiblukusias teatrų interjerų spalvas, o tapomos personažų galvos neretai atrodo tarsi pridengtos įvairiomis teatrinėmis kaukėmis. Gyvus veidus čia keičia nuasmeninti, charakteringi ir sąlygiški tipažai, stilizuoti veidų siluetai primena charakteringų teatro personažų bruožus. Ir herojų apdangalai daugiau primena ne realių žmonių, o sąlyginiais teatriniais kostiumais aprengtus dramos personažus su nuasmenintais veidais, o šie personažai veikia slėpiningumo ku-

piname, anapus tikrovės esančiame kita-me metafizinės tikrovės pasaulyje.

Glaustai aptarę Jacovskio tapybinės koncepcijos ištakas ir svarbiausius jos savitumą lėmusius veiksnius galime re-ziumuoti, kad šio dailininko tapybos stiliaus savitumą paveikia trys pagrindiniai ištakos srautai. Pirmiausia mūsų tapybos patriarchas Augustinas Savickas ir jo studijų VDI metu tuometinei Lietuvos dailei būdingas išaugęs susidomėjimas Vakarų XX a. pirmųjų dešimtmečių klasikinio modernizmo šalininkų kūryba. Iš jos tuomet sėmėsi įkvėpimą daug dailininkų, siekusių atlydžio metu išsi-vaduoti iš primityvaus, nepaprastai svar-bius plastinius tapybos aspektus igno-

ruojančio socialistinio realizmo įtakos, o taip pat turtinga modernistinės pakrai-pos litvakų dailės tradicija. Su saviiden-tifikacijos problema susijusiuose bran-džiuose Jacovskio tapybos kūrinuose išryškėja žmogiškosios būties tragizmo, vienatvės, susvetimėjimo leitmotyvai, o vyraujančios emocinės intonacijos – liū-desys, melancholija – tarsi tęsia didžiąją litvakų dailės tradiciją. Dailininko sukur-ta savita, su senovės žydų kultūros ir meno tradicija saugusi mitopoetinė ta-pyba, kuriai būdinga savita personažų ir tipų galerija ir kurios plastinis trakta-vimas išsiskiria ypatingu įtaigumu, daro Jacovskį ryškiausiu dabartinės Lietuvos litvakų dailės atstovu.

Literatūra ir nuorodos

¹ *Adomas Jacovskis: scenografo ir tapytojo kūrybos albumas*. Sud. A. Jacovskis, J. Jacovskis, B. Patašienė. Vilnius: Lietuvos Aido galerija, Vilnius, 2008, p. 201.

² *Kiekvienas naujas spektaklis yra paslaptis*. Su Ado-mu Jacovskiu kalbėjo Ingrida Ragelskienė. Pri-eiga per internetą: <www.vmt.lt/lt/naujienos/kiekvienas_naujas_spektaklis_yra_paslaptis>

³ Gražina Kliaugienė. Geriausia tapyboje yra gera tapyba, *Literatūra ir menas*, 1994 lapkričio 19 d., p. 8.

⁴ *Adomas Jacovskis: scenografo ir tapytojo kūrybos albumas*, p. 202.

⁵ *Kiekvienas naujas spektaklis yra paslaptis*. Su Ado-mu Jacovskiu kalbėjo Ingrida Ragelskienė. Pri-eiga per internetą: <www.vmt.lt/lt/naujienos/kiekvienas_naujas_spektaklis_yra_paslaptis>